
HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

PAP ANDRÁS LÁSZLÓ

Az autósztroda orvlövészei nyomában: adalékok
az igazoltatás kriminalisztikai hasznosíthatóságához
és a beszámíthatóság fogalmának kérdéséhez

Az alábbiakban ismertetett bűneset felderítésének és tárgyalásának aktualitása többirányú. Közvetlen párhuzamként említhető *Jared Lee Loughner*, az arizonai ámokfutó esete, aki 2011. január 8-án több mint harminc lövést adott le félautomata fegyveréből: fejbe lőtte *Gabrielle Giffords* kongresszusi képviselőt; megölt hat embert, köztük *John Rollt*, a kerületi szövetségi bíróság elnökét és a kilencéves (2001. szeptember 11-én született) *Christina Greent* – aki az iskolájában a diákönkormányzat tagja volt¹ –; valamint súlyosan megsebesített 14 további embert. (Csak akkor tudták ártalmatlanná tenni, amikor újra akarta tölteni a fegyverét, hogy folytassa az öldöklést.) Az amerikai közvéleményt sokkoló esemény következtében ismét fellángolt a vita a fegyvertartás mint alkotmányos jog újraszabályozásának kérdéséről.² (Arizonában nem kell engedély a fegyverviseléshez.) További aktualitással szolgálhat, hogy a kézirat lezárásának időpontjában Magyarországon még folyik az eljárás annak a 23 éves pécsi egyetemi hallgatónak az ügyében, aki 2009 novemberében az egyetem területén lelőtte egy diáktársát, három másik embert pedig súlyosan megsebesített. Jelen írás témájául azonban egy orvgyilkosság-sorozat szolgál: a washingtoni autópálya-körgyűrűn gyilkoló orvlövész – és a hozzá hasonló sorozatgyilkosok – esete több tekintetben is különbözik a nyilvánosság elé kilépő ámokfutókétól. Szinte lehetetlen az elkövetői profil felállítása, az áldozatok között ugyanis nem fedezhető fel kapcsolat, ezért a rejtőzködő gyilkosok elfogása is érdekes kriminalisztikai tanulságokkal szolgálhat. A washingtoni eset emellett hasznos adalékokat nyújt általában az igazoltatási gyakorlattal – ezen belül is az etnikai profilalkotással – kapcsolatos kérdésekhez, valamint a fiatalkorúakkal alkalmazott büntetések tárgyköréhez, illetve a büntethetőséget kizáró okok bővítéséhez. Utóbbiak közé tartozik a beszámíthatóságot befolyásoló tartós traumatizáció (ami például bántalmazó kapcsolatban élő nők esetében fordulhat elő), a poszttraumás stressz, illetve az „agymosottság” állapota.

1 Joseph Berger: Born on Sept. 11, claimed by a new horror, *The New York Times*, January 9, 2011.

2 Lásd például Gail Collins: A right to bear glocks? *The New York Times*, January 9, 2011.

A gyilkosságsorozat kronológiája

2002 októberében az amerikai fővárosban, Washingtonban, valamint a közelben fekvő Maryland és Virginia államban három hét alatt 16 gyilkosság történt, ami a lakosság körében pánikközeli állapot kialakulásához vezetett. Az események október 2-án délután kezdődtek, amikor 17.20-kor egy marylandi kisváros, Aspen Hill egyik üzletének ablakán golyó hatolt át. Tekintettel arra, hogy senki nem sérült meg, az incidens nem váltott ki különösebb reakciót. Bő egy órával később, fél hétkor azonban a közeli Glenmont város bevásárlóközpontjának parkolójában ismeretlenek agyonlőtték egy 55 éves köztisztviselőt, *James Martint*. Másnap a közeli Montgomery megyében két óra leforgása alatt négy embert lőttek le, este pedig Washington határában egy ötödiket: reggel 7.41-kor *James L. Buchanant*, a 36 éves parkgondozót, egy autókereskedés előtt, fűnyírás közben; 8.12-kor *Premkumar Walekart*, az 54 éves taxisofőrt, egy benzinkútnál, tankolás közben; 8.37-kor *Sarah Samost*, a 34 éves bébiszitter-bejárónőt, aki egy bevásárlóközpont előtti padon ülve olvasott egy könyvet; 9.58-kor *Lori Ann Lewis-Riverát*, aki egy másik benzinkútnál éppen az autóját porszívózta; 21.15-kor pedig a 72 éves *Pascal Charlotot*, a nyugdíjas asztalost, aki az utcán sétált, amikor agyonlőtték. Valamennyi áldozattal egy-egy viszonylag távolról leadott lövés végzett.

A gyilkosságok ezután ritkábban, valamint nagyobb területi szórásban következtek: a 43 éves *Caroline Seawell*t másnap, október 4-én, 14 óra 30 perckor lőtték meg, amikor a szomszédos Virginia állambeli Fredericksburg határában lévő egyik nagyáruház parkolójában a bevásárlókocsiból a kocsija csomagtartójába pakolt. Október 7-én, néhány perccel reggel nyolc után a 13 éves *Iran Brownt* az iskola kapuja előtt lőtték hasba. Szerencséjére az őt kísérő nagynénje ápolónő volt, és azonnal ellátta a sebeit; ennek, valamint egy hosszas operációnak köszönhetően a fiú életben maradt. A hatóságok ezúttal a töltényhüvely mellett egy tarokk-kártyát is találtak – a tizenhármasszámú, úgynevezett Halál-kártyát – a következő feliratokkal: „*Hívjatok Istennek!*” „*Önnek, Rendőr Úr!*”, valamint: „*Ne adják ki a sajtónak!*”

Két nappal később, október 9-én, a Manassas városhoz közeli benzinkútnál 8.18-kor ismét egy tankoló polgárt lőttek le, az 53 éves *Dean Harold Meyerst*. Újabb két nap elteltével, reggel fél tízkor, Fredericksburg határában az ugyancsak 53 éves *Kenneth Bridgest* érte halálos lövés egy benzinkútnál. Október 14-én, reggel negyed tízkor az FBI 47 éves elemzőjét, *Linda Franklint* lőtték le a közelben, amikor a férjével egy nagyáruházból léptek ki. Öt nap múlva, október 19-én, reggel nyolckor a 37 éves *Jeffrey Hoopert*, nem messze

az előző helyszíntől, egy autószeráda menti étterem parkolójában érte lövés (ő túlélte a támadást), ezúttal egy négyoldalas, a tettes által írt levél kíséretében. A hatóságok a folytatódó bűncselekmény-sorozat helyszínein több alkalommal találtak üzenetet; az egyik egy tízmillió dolláros pénzkövetelést tartalmazott, a másik pedig fenyegetést: „A gyermekeitek sincsenek biztonságban.”

Október 22-én Aspen Hillben, 5 óra 56 perckor egy buszvezetőt a busz ajtajában lőttek le: ő volt a tizedik halálos áldozata a lövöldözéssorozatnak. Tekintettel arra, hogy valamennyi gyilkosságot a Washington környéki autópálya-körgyűrű közelében követték el, az ismeretlen elkövetőt *körgyűrűs orvlövész*ként (*beltway sniper*) kezdték emlegetni.

Rendőrségi intézkedések az orvlövészek kézre kerítése érdekében

A rendőrség már a négyszeres gyilkosság napján összekapcsolta az eseményeket, és a marylandi rendőrség vezetésével egy több szervezetet (például a titkosszolgálatot, a fegyver-ellenőrzési és a közlekedési hatóságot) összefogó nyomozási akciót indított. Néhány nap elteltével már csak az FBI részéről négyszáz(!) ügynök dolgozott az eseten. Külön postafiókcímet és ingyenesen hívható telefonvonalat kezdtek üzemeltetni a gyilkosságokhoz kapcsolódó bejelentések fogadására. A nyomrögzítők és a helyszínelők részletekbe menően elemezték a tetthelyeket, térfelügyelő-kamera-felvételeket vizsgáltak, szemtanúkat hallgattak ki, a magatartás-elemzők pedig elkövetői profilokat alkottak. Erre szükség is volt, hiszen a környékbeli lakosság körében egyre inkább úrrá lett a pánik: féltek kimenni az utcára, iskolába engedni a gyermekeket. Kiürültek az iskolabuszok, a lövöldözések helyszíneinek közel eső településeken szigorú biztonsági intézkedéseket vezettek be néhány állami, valamint a legtöbb magániskolában: például megtiltották a szünetekben és a tornaórákon az épületek elhagyását, illetve biztonságos hazautaztatást szerveztek a tanulóknak. Sokan szigorúan őrzött katonai létesítményekbe jártak tankolni. A média természetesen folyamatosan tájékoztatott az időközben vezető hírré váló eseményekről.

Az első hetekben a nyomozás nem tudott kézzelfogható eredményt felmutatni. Október 4-ére megállapították, hogy a lövéseket ugyanabból a közepes hatótávolságú gépfegyverből adták le. Leginkább egy olyan, több szemtanú által is megerősített információ tűnt hasznosnak, amely szerint az egyik helyszínről egy sötét feliratokkal ellátott fehér kisteherautó – két férfival az utas-

térben – távozott nagy sebességgel. (Jelentkezett még egy informátor, aki meglehetősen részletes személyleírást adott a feltételezett elkövetőről, ám később kiderült, hogy egy szó sem volt igaz a vallomásából, és ezért a hatóságok félrevezetése miatt eljárást is indítottak ellene.) A nyomozás innentől a leírtaknak megfelelő járművekre koncentrált, egyebek között célzott igazoltatások útján. Ennek során több illegális bevándorlót is azonosítottak és kiutasítottak, egyéb eredményt azonban október 17-ig nem sikerült felmutatni.

Az áttörést végül az elkövetők elbizakodottsága hozta meg. Egy rendőrségre betelefonáló személy, aki a gyilkosságok elkövetőjének mondta magát, a nyomozás eredménytelenségén gúnyolódott, és hencegve megjegyezte, hogy a szóban forgó eseteken túl egy hónappal korábban, az alabamai Montgomeyben két további személyt is megölt egy italbolt kirablásakor. A nyomozó hatóság kiderítette, hogy valóban történt hasonló bűntény: 2002. szeptember 21-én Montgomeyben egy rablás közben *Claudine Parker* bolti eladó halálos, munkatársa pedig súlyos sérüléseket szenvedett. E helyszínen löszernyomokat, valamint ujjlenyomatokat is találtak. Az ujjlenyomatok ráadásul egyeztek az egyik washingtoni gyilkossági helyszínnél talált újságon azonosítottakkal, amelyek a nyilvántartás szerint egy fiatalkorú (2002-ben 17 éves) jamaikai illegális bevándorlótól, *Lee Boyd Malvótól* származtak. Malvo bűnügyi kartonja vele közeli kapcsolatban álló személyként megemlíttette *John Allen Muhammadot*, akinek – a róla vezetett karton tanúsága szerint – a volt felesége a washingtoni körgyűrű közelében, Clintonban élt. A rendőrségnek tehát immár két gyanúsítottja is lett. A szövetségi fegyvernnyilvántartás szerint Muhammad tulajdonában egy gépfegyver volt, amelynek birtoklása – tekintettel arra, hogy volt feleségével szemben távoltartási végzés hatálya alatt állt – szövetségi bűncselekmény. Így, mivel a vitán felül állóan gyanúsítható Malvóval kapcsolatban fontos szemtanúként is szóba jöhetett, elrendelhetővé vált a körözése. A gépjármű-nyilvántartás szerint Muhammad tulajdonában egy NDA-21Z rendszámú, tizenkét éves, kék, New Jersey-ben regisztrált – ironikus módon korábban fedett rendőrségi járműként használt – Chevrolet Caprice típusú gépkocsi volt. Az információt széles körben közzétették a sajtóban, és innentől kezdve ez a jármű került a nyomozás középpontjába.³ Nem is hiába: október 24-én, néhány perccel éjfél előtt bejelentés érkezett egy autópálya melletti parkolóból, hogy ott áll a keresett gépkocsi. A szövetségi és állami rendőrség speciális alakulata először lezárta az útszakaszt, majd őrizetbe vette a kocsiban alvó Malvót és Muhammadot. A rend-

³ http://www.fbi.gov/news/stories/2007/october/snipers_102207

örök egy lyukat vettek észre a jármű hátulján, a rendszámtábla alatt, valamint felfedezték, hogy a hátsó ülés oly módon van átalakítva, hogy a csomagteremben fekvő kényelmesen lehessen kifelé lőni. A kocsiban megtalálták a gyilkosságokhoz használt gépfegyvert (egy későbbi ballisztikai vizsgálat bizonyította, hogy tizenegy lövést ebből a fegyverből adtak le); az annak rögzítéséhez használt állványt; egy diktafont (amely a rablás során a pénz átadására felszólító üzenetet tartalmazott); valamint a kocsi műszaki adatait tartalmazó füzetet, amelyen az FBI bűnügyi laborjában felfedezték az elkövetők által a helyszínen hagyott, rendőrségnek címzett levelek lenyomatát (ez bizonyította, hogy a füzetet használták alátétnek az üzenetek megírásához). Találtak emellett egy laptopot, amelyen gyilkossági helyszíneket, valamint azokhoz kapcsolódó menekülési útvonalakat tartalmazó térképek voltak. A számítógép annak az 55 éves férfinak, *Paul LaRuffának* a tulajdona volt, akit 2002. szeptember 5-én terített le hat, közelről leadott lövés, amikor éppen bezárni készült a marylandi Clinton városában lévő pizzériáját. LaRuffa túlélte a támadást, és később tanúskodott is az elkövetők perében.

Az elfogás után – a rendőrség meglepetésére – kiderült, hogy a kocsit jó néhányszor ellenőrizték, sofőrjét pedig több ízben igazoltatták az elmúlt időszakban, de nem tettek további lépéseket, hiszen a férfi nem szerepelt a folyamatban lévő ügyeket tartalmazó bűnügyi nyilvántartásban, és egyébként is más járművet, egy fehér kisteherautót kerestek. Így történhetett meg az, ami a később feldolgozott jegyzőkönyvekből kiderült, hogy a gépkocsi vezetőjét Pascal Charlot meggyilkolása előtt mindössze két órával is igazoltatták egy kisebb közlekedési kihágás miatt. Október 8-án a baltimore-i rendőrség ismét igazoltatta az utcán parkoló járműben alvó Muhammadot, sőt még a központtal is ellenőriztették az adatait, mert gyanúsak találták, hogy a New Jersey-i rendszámú kocsi tulajdonosának texasi jogosítványa van. A járművet viszont nem vizsgálták át, a benne ülő két férfit pedig nem szembesítették kérdésekkel.

Az elkövetők

A feltételezett elkövetőkről igen érdekes kép rajzolódott ki. Az 1960-as születésű fekete Muhammadot eredetileg John Allen Williams néven anyakönyvezték, hét évig a Nemzeti Gárdában, majd a hadseregben szolgált, és lövészként fontos elismeréseket szerzett. 1987-ben egy radikális fekete mozgalom, a *Nation of Islam* tagja lett, nevét is ekkor változtatta meg. Az öbölháború során leszerelték, mivel a gyanú szerint kézigránátot dobott egy sátorra, amely tizen-

hat katonatársa szálláshelyéül szolgált. Ez után karateedzőként, illetve autószerelőként próbált megélni, sikertelenül. Kétszer nősült. Miután második házassága is tönkrement, volt feleségével szembeni erőszakossága és fenyegetései miatt távoltartási végzést léptettek hatályba Muhammad ellen. Ez után elrabolta az e házasságából született három gyermekét, és Antiguába költözött velük. A hatóságok azonban elfogták, a gyermekeket pedig visszavitték az anyjukhoz. Muhammad ekkor ismerkedett meg Malvo édesanyjával, *Una Sceon Jamesszel*, aki hosszabb időre rábízta gyermeke gondozását, majd Muhammad segítségével, hamis okmányokkal az Egyesült Államokba költözött. A bevándorlási csalás lelepleződött ugyan, de a fiú illegális bevándorlóként az országban, illetve Muhammad felügyelete alatt maradt (utóbbi addigra már többtucatnyi hamis amerikai születési anyakönyvi kivonatot és jogosítványt állított ki⁴, valamint hitelkártyacsallással is foglalkozott). Muhammad és Malvo egy ideig hajléktalanszállókon élt, időközben a férfi, magát a gyermek apjának kiadva, egy időre iskolába is járatta a fiút. Malvo lényegében árvaként nőtt fel: egyik szülőjéhez sem kötődött különösebben, nem is élt velük egy háztartásban (apja például 1999-ban látta utoljára az akkor 11 éves gyermekét; akiről később azt sem tudta, hogy az Egyesült Államokban él). A fiú legfőbb támasza Muhammad lett, aki – mintegy elégtételt véve azért is, hogy külön kell élnie összesen négy saját gyermekétől – sajátos nevelésben részesítette a fiút: megtanította lőni, speciális (leginkább mézből, kekszből és táplálékkiegészítőkből álló) étrenden tartotta, hajnali ötkor már kint futott vele, és téli estéken néha egy fához láncolta, hogy ellenállóbbá tegye.⁵ Muhammad, a magánéleti kudarcokat átélte, megélhetési nehézségekkel küszködő volt katona radikalizmusát jellemzi, hogy lelkesen üdvözölte a szeptember 11-i merényletsorozatot, Oszama bin Ladent hősnek tartotta, valamint gyakran beszélt arról, hogy egy tiszta fekete faj létrehozását tervezi – Kanadában.

A büntetőeljárások

A 2003 őszén lefolytatott büntetőeljárások során mindkét vádlottat bűnösnek találták tiltott fegyverviselés, valamint emberölés büntettének elkövetésében.

4 Marc Philip: Section 7209 of the Intelligence Reform and Terrorism Prevention Act of 2004: Balancing the Western hemisphere travel initiative with international tourism and homeland security. *Northwestern Journal of International Law and Business*, Winter 2008.

5 Joseph W. Goodman: Overturning *Stanford v. Kentucky*: Lee Boyd Malvo and the Execution of Juvenile Offenders, 2003 Michigan state University. *DCL Law Review*, Summer 2003, pp. 402–407.

Muhammadot egy virginiai esküdtszék halálra ítélte, Malvo esetében pedig tényleges életfogytiglani szabadságvesztést javasoltak. A bíró mindkét javaslattal egyetértett. Malvo a tárgyalásokon beismerte azt is, hogy 2002. augusztus 1-jén nyakon lőtte *John Gaetát*, aki éppen kereket cserélt egy parkolóban a louisianai Hammondban. (A golyó a hátán távozott, az áldozat pedig halottnak tette magát, amíg a támadó elvette a pénztárcáját. A férfi, aki túlélte a támadást, 2010. március 1-jén bocsánatkérő levelet kapott Malvótól.) Ugyancsak a vádlottak terhére rótták azt a lövéssorozatot, amely 2002. szeptember 23-án *Hong Im Ballenger* halálához vezetett a louisianai Baton Rouge-ban.

Muhammad a virginiai tárgyalása kezdetén (amelynek során összesen 130 tanút hallgattak meg és 400 tárgyi bizonyítékot mutattak be) eleinte nem kért ügyvédet, hanem saját maga látta el képviselőt. Később, egy másik fórumon ellene megindított eljárás során a kirendelt védők elmebetegségre, azaz a beszámíthatóság hiányára hivatkozva érvényteleníteni kívánták korábbi vallomásait és az eljárásokat – sikertelenül. A bíróság 2003 szeptemberében Muhammadot halálra ítélte. A kivégzésére vonatkozó döntést a virginiai legfelső bíróság 2005. április 22-én helybenhagyta, miután Muhammad tetteit (első sorban a tízmillió dollárt követelő levél miatt) terrorcselekménynek minősítette, és nem vette figyelembe a védelem azon érvelését, hogy a lövések többségét Malvo adta le. A kegyelmi kérvényt mind *Tim Kaine* kormányzó, mind a szövetségi legfelső bíróság elutasította. A kivégzésre 2009. november 10-én került sor. Muhammad nem kívánt élni a virginiai törvények által felkínált azon döntési jogával, hogy választhat a villamosszék és a méreginjekció között (a hatóságok az utóbbit választották számára). Utolsó vacsoráként csirkét és süteményt rendelt (az eljárás során egy ízben éhségstrájkba kezdett; majd öt nap után, amikor a bíróság engedélyezte a felügyelői számára, hogy életveszély esetén megkezdjék intravénás kényszertáplálását, abbahagyta a koplalást)⁶.

Malvo 2003 októberében kapta kézhez az ellene szóló ítéletet, amely határozatos tényleges életfogytiglan tartó börtönbüntetést rótt ki rá. Az amerikai eljárásjog sajátosságaiból fakadóan a vádlottak ellen több államban is folytak egyidejűleg büntetőeljárások (jelen esetben öt fórum előtt is: Alabama, Maryland és Virginia államban; valamint a fővárosban, Washingtonban és a szövetségi bíróság előtt). Malvo csupán a szövetségi legfelső bíróság 2005-ös „Roper kontra Simmons”-döntésének⁷ köszönhetően menekült meg a halálos

⁶ Marlynn Wei – Rebecca W. Brendel: Psychiatry and hunger strikes. Harvard Human Rights Journal, Spring 2010

⁷ 543 U.S. 551 (2005).

injekciótól: e határozatában ugyanis a normakontrollt is gyakorló testület megállapította, hogy a tettük elkövetésekor fiatalok elítéltek kivégzése alkotmányellenes. A virginiai tárgyaláson Malvo az összes gyilkosságot beismerte, majd a marylandi tárgyaláson azt állította, hogy hazudott, és csak hat esetben tartotta fenn korábbi beismerő vallomását. Mindezt azzal magyarázta, hogy – fiatalokként kedvezőbb elbírálásra számítva – társát próbálta menteni. Vallomása szerint Muhammad részletesen kidolgozta az összes gyilkosságot, menekülésiútvonal-tervekkel. A cselekménysorozat első eleme harminc napon belül hat emberölés volt, majd a második szakasz következett volna, egy terhes nő és egy rendőr megölésével, ez után pedig az áldozatul esett rendőr temetésén egy robbantássorozat (amely sok-sok további rendőr halálát okozta volna). Közben sokmillió dollárnyi váltságdíjat szedtek volna össze, hogy annak segítségével Kanadába költözzenek, és ott árvaházakból toborzott, befolyásolható gyermekekből egy komplett kis hadsereget szervezenek. E terrorista sejt aztán több amerikai nagyvárost is térdre kényszeríthetett volna, és káoszba taszíthatta volna az Egyesült Államokat. Több lefoglalt bizonyíték is alátámasztja, hogy a két fekete férfi fanatikus muszlim volt: egy rajzolt önarckép Malvóról, töltnyelvekkel, *Allah akbar* („Isten a legnagyobb”) és *Salaam* („béke”) feliratokkal; egy fotó Szaddám Huszeinről, *insallah* („ha Isten is akarja”) és *The Protector* („a védelmező”) feliratokkal; egy McDonald’s gyorsétterembe besétáló öngyilkos merénylet ábrázoló rajz, *Hamas* („Hamász”, azaz Iszlám Felszabadítási Mozgalom) felirattal; *jihad* („szent háború”) aláírási képek, amelyeken Malvo orvlövész-pozícióban ábrázolja magát, illusztrált Korán-idézetek; kép Oszama bin Ladenről, *Servant of Allah* („Isten szolgája”) képaláírással, stb. (Megjegyzendő, hogy Malvo több, a *Mátrix* című film által ihletett rajzot is készített, ezeket azonban nem használták fel a tárgyaláson.)

Malvo nyomozati aktáját 2010 augusztusában újra megnyitották, miután egy a börtönben felvett televíziós interjúban(!) számos további orvlövészakciót ismert be: összesen mintegy negyven eseményről számolt be.⁸

⁸ County police reopen investigation into Beltway snipers. Maryland Community Newspapers Online, Aug 4, 2010.

A beszámíthatatlanságra alapozó védői stratégia

A tizenhat áldozat halálát okozó orvlövészek esete több szempontból is tanulságos. Az alkotmányjogi irodalom meglehetősen széles körben foglalkozott Muhammad döntésével, amellyel lemondott a kirendelt védőről – pontosabban azzal, hogy a tisztességes eljárás elve alapján a beszámíthatóságnak milyen fokára van szükség egy ilyen döntés meghozatalához. Fontos megjegyezni, hogy Muhammad védelmére kiváló ügyvédek jelöltek ki, összesen több mint ötvenévnnyi gyakorlattal, és a vádlott egyébként mindössze két napig képviselte a saját védelmét. Szakértők szerint nem is feltétlenül rosszul: igaz, hogy nem volt túlságosan asszertív a keresztkérdések során a vád tanúival, és egy-két esetben a kérdéseivel is elárulta, hogy ott volt a bűncselekmény helyszínén, az áldozatok családtagjai irányába mutatott őszinte együttérzés azonban számára kedvező módon hozta zavarba az esküdteket.⁹ Malvo védői ugyancsak a beszámíthatóság hiányára hivatkoztak, azt állítva, hogy az apját öt és fél évesen elvesztő fiút a végletekig befolyásolta („indoktrinálta”) a megszállott Muhammad: folyamatosan erőszakos videojátékokat játszatott és politikai propagandafilmeket nézetett vele, így lényegében eme „agymosás”¹⁰ következtében vált belőle érzéketlen gyilkos. Mindez érdekes adalékokkal szolgált az amerikai jogirodalomban egyébként is gyakran tárgyalt „beszámíthatósági kifogás” kérdésköréhez.¹¹ A feminista jogtudomány például évtizedek óta amellezt érvel, hogy a bántalmazó kapcsolatban élő nők esetében a beszűkülő tudat és az önbizalom-csökkenés nemcsak azt akadályozza meg, hogy elhagyják abuzív partnerüket, de esetenként a folyamatos stresszes állapot a poszttraumásstressz-szindrómához hasonló tüneteket okozhat. Ez az úgynevezett „bántalmazott nő-szindróma” (*Battered Woman Syndrome*; *BWS*), amely enyhítő, illetve akár büntethetőséget kizáró okként is értékelhető. Például jogos önvédelemnek tekinthető a bántalmazott nők esetében, amikor alvó partnerük életét kioltják; tehát az előzmények – ellenkezően a hagyományos dogmatika szerinti *előre kiterveltséggel* – éppen hogy nem súlyosbító körülményként kerülnek szóba az emberölés kapcsán.

⁹ Lásd például Linda A. Malone: From Breard to Atkins to Malvo: legal incompetency and human rights norms on the fringes of the death penalty. *William and Mary Bill of Rights Journal*, December 2004, p. 396.

¹⁰ A kifejezést Edward Hunter amerikai újságíró használta először, 1951-ben, a Kínai Kommunista Párt által alkalmazott „átnevelési” módszerek vonatkozásában.

¹¹ Lásd például Erin M. Masson: Admissibility of Expert or Opinion Evidence of Battered-Woman Syndrome on Issue of Self-Defense, 58 *American Law Review*, 5th 749 (2003).

Az indoktrináción, agymosáson, erőszakos meggyőzésen (aminek következménye lehet az erőszaktevő iránti lojalitás, lásd: Stockholm-szindróma¹²) alapuló beszámíthatatlanság, valamint az ebből fakadó felelősség- és vételességkizárás több alkalommal felvetődött az amerikai büntetőjogi gyakorlatban. Ilyen jellegű érveléssel először a koreai háborúban fogságba esett, majd később az Egyesült Államokra nézve terhelő, nyilvánvalóan megalapozatlan, illetve a hazaárulás tényállását kimerítő vallomásaik, illetve a hazatérés megtagadása miatt hadbírószám elé állított amerikai katonák védői próbáltak élni – minden esetben sikertelenül. Az indoktrinációra alapozott védelem reneszánszát egy milliárdos médiavállalkozó leánynak és örökösének, *Patty Hearst*nek az 1974-es elrablása hozta meg. A 19 éves lányt és 26 éves vőlegényét egy baloldali militáns csoport, a Symbionese Liberation Army rabolta el, és váltságdíjként többmillió dollárt követeltek szegények élelmezése céljából. A fogságban tartott lány egy idő múlva eljuttatott egy üzenetet az apjához, amelyben arról számolt be, hogy a mozgalomban újjászületett, és Tania néven él. A csoport tagjaként több súlyos bűncselekmény elkövetésében (egy bankrablásban és egy bolti lopás utáni lövöldözésben) is részt vett. Elfogása után védői „agymosásra” hivatkoztak, ám a bankrablás ügyében eljáró bíróság és az esküdtszék ezt még csak enyhítő körülményként sem vette figyelembe. A lövöldözés tárgyában eljáró bíró viszont lényegesen enyhébb ítéletet – csupán felfüggesztett szabadságvesztést – állapított meg. Később Carter elnök is enyhítette *Patty Hearst* büntetését, ezzel erősítve és a szélesebb közvélemény elé tárva az indoktrinációs védelem érvét.

A beszámíthatatlanságra alapozott védői stratégia az 1980-as években kapott újra erőre, különböző vallási szektákkal és szélsőséges csoportokkal összefüggésbe hozott bűncselekmények kapcsán. Az 1986-os *New York állam lakossága kontra Hoover-ügyben*¹³ egy 17 éves fiú – bandájának vezetője utasítására – baseballütővel, csavarhúzóval és reszelővel megölt, majd kirabolt egy férfit azért, hogy előteremtse az anyagi hátteret egy lézerfegyverekkel megvívandó háborúhoz; amikor erre a célra hivatkozott tette igazolásaként, a bíróság részéről nem talált együttérzésre. A bíróság az 1990-es *Egyesült Államok kontra Fishman-ügyben*¹⁴ sem fogadta el a szcientológiához való csatlakozást, amikor egy csalás indokaként az egyháza által végrehajtott agymo-

¹² A Stockholm-szindrómaként ismert pszichológiai jelenség egy 1973-ban Stockholmban lejátszódó túszdrámáról kapta az elnevezését. Lényege, hogy a kiszolgáltatott helyzetben lévő foglyok szeretetet és hálát kezdenek érezni a fogva tartóik iránt; az erőszak és kínzás hiányát, illetve az apró engedményeket pedig a kedvesség jelének tekintik, és lojalitással viszonyozzák.

¹³ *People v. Hoover*, 187 Cal. App. 3d 1074 (1986).

¹⁴ *United States v. Fishman* 743 F. Supp. 713 (N.D. Cal. 1990).

sásra próbált hivatkozni. Tekintettel arra, hogy Kalifornia a szekták „hazája” Amerikában, ebben az államban számos büntető- és polgári bíróság találkozott az indoktrinációra, illetve agymosásra hivatkozó, felelősségelhárító stratégiával. Noha ez a stratégia egyetlen esetben sem hozott önmagában felmentést, az ilyen jellegű érvek lassan beszivárogtak a jogi eszköztárba. Fontos hangsúlyozni, hogy az indoktrinációs érvek – szemben például a bántalmazott nő-szindrómára alapozott védelemmel – nem önvédelmi, jogos védelmi alapon kívánják a vádlottat mentesíteni a büntetőjogi felelősség alól, hanem a szabad akarat hiánya, a kényszer alatti önálló beszámíthatóság hiányossága miatt.¹⁵ Az utóbbi években a BWS-re alapozott védelem bevett és gyakran alkalmazott, jelentős irodalommal, kialakult joggyakorlattal bíró, élő jogintézmény lett Amerikában, és akadnak olyan elemzők, akik szerint az „agymosás” is elindulhat ezen az úton, még akkor is, ha jelenleg mind a jogászok, mind a pszichiátriai szakértők legalábbis tartózkodók az érvelés tudományos alátámaszthatóságával kapcsolatban.¹⁶ (Ettől függetlenül, Malvo büntetőperében a védelem részéről három, a vád részéről két pszichiátriai szakértőt hallgattak meg a kérdés kapcsán.¹⁷)

Az etnikai alapú profilalkotással kapcsolatos kérdések és következtetések

Az orvlövészek esete annyiban is tanulságos, hogy értékes adalékokkal szolgál az etnikai alapú rendészeti eljárásokra, az etnikai alapú profilalkotásra, illetve általában az igazoltatásokra vonatkozóan. Az etnikai alapú kiválasztás, más néven etnikai profilalkotás során a rendészeti eljárás (általában az igazoltatás, idegenrendészeti, határrendészeti vagy nemzetbiztonsági eljárás) az etnikai hovatartozás és a kriminalitás feltételezett összefüggéseire épülő, az egyes nemzeti-etnikai-vallási csoportok fokozott rendőrségi ellenőrzését okozó eljárás, amely nem feltétlenül alapul ugyan az alkalmazó egyén rasszista vagy xenofób beállítottságán, mégis hátrányos megkülönböztetést idéz

15 A kérdésről bővebben Thomas D. Nolan: The indoctrination defense: From the Korean war to Lee Boyd Malvo. *Virginia Journal of Social Policy and the Law*, Spring 2004.

16 Uo.; Ida-Gaye Warburton: The commandeering of free will: Brainwashing as a legitimate defense. *Capital Defense Journal*, Fall 2003

17 Linda A. Malone: i. m. 401–404. o. A szerző megjegyzi, hogy az esküdtszékre az indoktrinációs érv elfogadhatóságától függetlenül jó hatással van, ha a vádlott fiatalnak és befolyásolhatónak látszik. Ezt a benyomást Malvo esetében is igyekezett erősíteni a védelem.

elő. Lényege, hogy az intézkedés a célszemély nemzeti-etnikai-faji attribútumain alapul, nem pedig a hagyományos gyanúokok valamelyikén. Az igazoltatás alapja ezekben az esetekben nem a terhelt viselkedése, vagy a gyanúsítottira vonatkozó konkrét információ, hanem egy előítélet: az érintett személy etnikai hovatartozása alapján valószínűsített, az adott csoport erős kriminalitási rátájára alapozott, racionálisnak tűnő feltételezés. A kényszerintézkedés tehát nem az egyénnek felróható (alapos gyanút keltő) magatartáson alapul, hanem csupán összesített adatok alapján igazolható. A módszer célja a korlátozottan rendelkezésre álló rendőri erőforrások hatékony, ésszerű összefüggésrendszere alapozott allokációja: hiszen ha például a börtönlakók többsége roma, a terroristák pedig szinte mindannyian (általában arab országból származó) iszlám fundamentalisták, az intézkedés alá vontak körének ilyen-fajta szűkítése látszólag könnyen igazolható.¹⁸

Az etnikai alapú profilalkotást elutasító érvek egy része azok elvi elfogadhatatlanságára hivatkozik; vagyis arra, hogy nem igazolható az egyén felelősségi körén kívül álló okból – mint például a bőrszín – aránytalan mértékben közhatalmi intézkedés alá vonni az állampolgárokat, még akkor sem, ha egyébként ez a módszer ésszerűnek bizonyulhat a hatékonyságra vonatkozó számítások alapján. Egy másik, pragmatikus érv azonban az ilyen eljárások gyakorlati hatékonyságának hiányára is felhívja a figyelmet: az etnikai alapú profilalkotásra épülő intézkedések hasznossága ugyanis az etnicitás és a magas bűnözési ráta összefüggésének vélelmére épül, azonban a logikusnak tűnő korreláció bizonyítása sokáig fel sem merült, hiszen az aránytalanul nagyobb számban igazoltatott kisebbség soraiból abszolút számokban mérve valóban kellően sok jogsértőt is kiszűrtek. Az elsősorban Amerikában folytatott gyakorlati vizsgálatok azonban kimutatták: mindez nem jelent valódi költségarányos hatékonyságot, ugyanis túlságosan magas lett a hamis negatívok és a hamis pozitívok értéke. Más szóval, aránytalan mértékben sújtja a nem jogsértő kisebbségi lakosságot, miközben erőteljesen csökkenti annak az esélyét, hogy egy a többséghez tartozó jogsértőt felfedezzenek – tehát az emberi jogi aggályokon túlmenően sem megfelelő rendészeti, bűnmegelőzési, nemzetbiztonsági stratégia. Egy további érv a kisebbségi közösségek elidegenítésének kockázatára hívja fel a figyelmet, ami a bűnmegelőzésben és a bűnüldözésben (legyen szó hagyományos rendvédelemről vagy nemzetbiztonsági politikáról) kiemelten fontos szempont. A közösségi rendvédelem

¹⁸ Bővebben Pap András László – Simonovits Bori: Látható és mégsem látható előítéletesség a rendőri igazoltatási gyakorlatban – adalékok a rendészeti jog felülvizsgálatának kérdéséhez. Rendészeti Szemle, 2007/5.

több évtizede elismert modellje ugyanis felismerte, hogy a helyi rendőri (vagy nemzetbiztonsági) feladatok a leghatékonyabban a lakosság aktív közreműködésével hajthatók végre; akkor működik jól a rendőri szervezet, ha a közösség szemében nem ellenséges, igazságtalan, elnyomó hatalomként van jelen, hanem éppen hogy a békés, jogkövető emberek védelmezőjeként, ahol a bűnöző a valódi ellenség.

A vizsgált eset több tekintetben is bizonyítja az etnikai profilalkotás intézményének megbízhatatlanságát. Egyrészt rámutat a profilalkotás eredendő hiányosságára: a sorozatgyilkosok pszichológiai profilja szerint az elkövetők az esetek túlnyomó többségében egyedülálló középkorú fehér férfiak (igaz, a szakirodalom szerint egy gyermekeitől „megfosztott”, ezért frusztrált, kiképzett katona is megfelelhetne egyfajta profilnak, de ez végül kívül maradt a magatartás-kutatók látókörén). Iskolapéldáját találjuk tehát a hamis negatívoknak és hamis pozitívoknak: fehér kisteherautóban utazó fehér férfiakat keresve százával végeztek felesleges igazoltatásokat. Mi több, a tényleges elkövetőket is tízszer állították meg a közúti ellenőrzési akcióban, és mégsem akadtak fenn a rostán.¹⁹ Az eset rávilágít bizonyos, a diszkrecionális – azaz nem konkrét gyanúkkal alátámasztott és egy bizonyos csoportot (esetünkben a többségi etnikumhoz tartozókat!) aránytalanul sújtó – igazoltatási gyakorlat mellett felhozott érvek gyengeségére is. Egyrészt létezik egy olyan érv, amely szerint jelentős bűnmegelőzési hatással járhat az ilyen jellegű igazoltatás azáltal, hogy a potenciális elkövetők a rendőri jelenléttől megfélemlítve felhagynak a bűnelkövetési szándékukkal; egy másik érv szerint pedig egy esetleges későbbi nyomozás során a gyanúsítottak mozgásáról, jelenlétéről fontos információval szolgálhatnak az igazoltatáskor rögzített adatok. Ne feledjük: az egyik gyilkosságot néhány órával egy közúti igazoltatás után követték el; a tíz igazoltatás során rögzített adatok pedig legfeljebb kínos feszengést keltettek a későbbi tények ismeretében.²⁰

¹⁹ Yevgenia S. Kleiner: Racial profiling in the name of national security: protecting minority travelers' civil liberties in the age of terrorism. Boston College Third World Law Journal, Winter 2010

²⁰ Az eset további érdekes, azonban jelen írás keretein kívülre eső aspektusa a fegyverforgalmazók jogi felelőssége. Miután Malvo több ízben elismételte, hogy a gyilkosságokhoz használt fegyverek egy részét a Bull's Eye Shooter Supply és a Bushmaster Firearms, Inc. üzleteiből sikerült ellopnia – mivel ezeken a helyeken a biztonsági intézkedések lazák –, az áldozatok családtagjai csoportos kártérítési keresetet indítottak a cégek ellen. A per két és fél millió dolláros egyezséggel zárult.